

הנה ראיתי לנכון לחקור, את דעתו של רבינו הטהור הרמב"ם, בענין הנקרא, "מעשר כספים" או לחלופין "חיוב הפרשת כסף לענייני מצוה מן הרווחים". ונחקר, האם יש ענין לעשר כספים, האם יש חיוב על כך, ואם כן כמה הוא הסכום שאדם צריך לתת מכספו לאחרים מריווחיו.

"הבטחת יעקב אבינו – עשר אעשרנו לך"

ענין "מעשר" והפרשת כספים מן הרווחים, הכנסות וכו'. נזכר לראשונה אצל יעקב אבינו, שנאמר (בראשית פרק כח פסוק כב פרשת ויצא): "וְהָאֵבֶן הַזֹּאת אֲשֶׁר־שָׁמַתִּי מִצֵּבָה יְהִיָּה בֵּית אֱלֹהִים, וְכָל־אֲשֶׁר תֵּתֶן־לִי, עֶשֶׂר אֶעֱשְׂרֶנּוּ לְךָ". ע"כ. והנה הבטחת יעקב אבינו לה' יתברך, הוא על דיבורו, "וכל אשר תתן לי", שמשמע שהבטיח יעקב אבינו לעשר, "מכל אשר הבא לידו", בין בממון, בין בנכסים, בין בתבואה.

כלומר, כל ריווח מכל סוג שהוא שיש לאדם, יעקב אבינו הבטיח לבורא יתברך, שהוא יעשר ויעביר הלאה למי שצריך בדיון. וכמו שנראה בהמשך בשם רבינו הטהור, שענין "הפרשה מן הרווחים או מעשרות", אינו ענין מכוון ללומדי תורה בלבד, ובפרט לפי מה שפסק רבינו בכמה מקומות, שאסור לאדם להתפרנס מן התורה, כלומר, אסור לאדם לקבל תמלוגים וכספים בעבור לימוד תורתו, וכל שכן לבקש פרנסה מאחרים בעבור לימוד תורתו. אלא כל אדם ואדם חייב לעבוד למחייתו. (משנה תורה לרמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק ג הלכה י. פירוש המשנה לרמב"ם מסכת אבות פרק ד משנה ה).

וכן הוסיף וכתב (פירוש המשנה לרמב"ם מסכת סנהדרין פרק י משנה א): "... והזהירונו חכמים עליו השלום מזה, ואמרו, "לא תעשה עטרה להתגדל בהם ולא קרדום לחפור בהם", רומזים למה שביארתי לך, שלא יעשה תכלית הלמוד לא שייכבדוהו בני אדם, ולא רכישת ממון, ואל יעשה תורת ה' פרנסה, ואל יהא אצלו תכלית הלמוד אלא ידיעתו בלבד, וכן אין תכלית האמת אלא לדעת שהוא אמת, והמצות אמת ולכן תכליתם קיומם". ע"ל היקרה מפו.

אלא ודאי, שאם יש אדם הלומד תורה וגם עובד למחייתו, ואינו שם מגמתו להתפרנס על ידי התורה חלילה, ואינו מבקש כספים חלילה מאחרים בעבור התורה שלומה, פשוט שיש ענין להביא לו את אותם ההפרשות מן הרווחים [לא "צדקה" אלא כספי "מעשר" בלבד. כי "צדקה" לפי עניות דעתי אסור לו לקבל גם אם עובד, כל זמן שלומד תורה. כך נראה לי מתוך דברי רבינו הרמב"ם כפי שאני אבאר בהמשך], שאין לך גדול כמי שלומד תורה, וכמובן שתהיה תורת אמת בפיהו. ואם נוטה אחר המאניה, האלילות, הספירות, הפרצופים, וכיוצא בזה, אין שום ענין לתמוך בו.

וכתב האבן עזרא, "וטעם יהיה בית אלהים מקום קבוע לתפילתי, ולהוציא שם מעשר מכל אשר תתן לי ממון, לתתו למי שהוא ראוי לקחתו לכבוד ה'". ע"כ. ומשמע מדבריו, שעיקר

הבטחה יעקב אבינו היתה על הממון, ולא דווקא כתבואה וכו'. אלא יעקב אבינו, הבטיח לה' יתברך, שמכל סוג של ריווח אשר יצא לו בכל ענין שהוא, הבטיח הוא שיעשה, למי שראוי לכך בדיון. וכתב התרגום אונקלוס, "ואבנא הדא דשויתי קמא תהי דאיהי פלח עלה קדם יי וכל דתתין לי חד מן עסרא אפרשניה קדמך". ומבואר מדבריו, שעיקר ההבטחה של יעקב אבינו, הוא שיעשה 1 מכל עשר. כלומר 10 אחוז מן כל סוג של ריווח שיבוא לו.

והסביר רבי אברהם בן הרמב"ם, "וכל אשר תתן לי. כלומר [כל אשר תתן לי, אפילו] מן קנין וריווח של מזון שביונתי אליו בבקשתי, שהרי הוא לא ביקש אלא, לחם לאכול ובגד ללבוש. ומזה גם כן [אמר שיעשה הוא לאחרים], ואפילו מן הפחות ממה שתתן לי [אמר יעקב אבינו], אני מקבל על עצמי ליתן מעשה, ואפילו יהיה לחם לאכול ובגד ללבוש". ע"ב.

ומבואר מדבריו, שלא רק מן הממון והתבואה וכו', הבטיח יעקב אבינו לעשה אלא אף מן המזון שיקבל, יחשב סכום הממון אשר קיבל בשיעור, ויעשה הוא ממנו. כלומר, אם קנו לאדם לביטו מיטה, מקרר וכו'. לפי מה שעשה יעקב אבינו, צריך האדם לחשב כמה הסכום של המקרר עולה, ולעשה ממנו הסכום הראוי. כך היתה מידת יעקב אבינו עליו השלום.

ובתלמוד הסיקו בפשטות, שיעקב אבינו עישר חומש מכל כספו והכנסותיו. כמו שמבואר (תלמוד בבלי כתובות ג): " ... דכתיב: 'וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך'. ושני עישרים [עשר אעשרנו] - הרי הם חומש. משמע שלא יבזבז יותר". ע"ב. ובהמשך נרחיב בענין זה המובא בתלמוד ובחילוף הלשון בין התלמוד בבלי לתלמוד ירושלמי.

בכל אופן מבואר יוצא שיעקב אבינו עליו השלום, היה מעשר חומש [=20 אחוז] מכל סוג של הכנסה, פרנסה, ריווח, פת לחם וכיוצא בזה. וזכה וראה ברכה בכך. אולם דבר זה היתה הבטחתו אל מול ה' יתברך, ולא שה' יתברך צוהו על כך. אלא שתמיד אנו אומרים, "מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי". והלוואי וזכה לקיים את זה הענין, ולתת מכל ריווח הבא לנו 20 אחוז למי שצריך או לעניני מצוה וכדומה.

"עשר תעשר"

ונאמר בתורה (דברים פרק יד פסוק כב - כג פרשת ראה): "עֵשֶׂר תַעֲשֶׂר אֶת פְּלִי־תְבוּאֹת זְרַעְךָ הַיֵּצֵא הַשָּׂדֶה שָׁנָה שָׁנָה: וְאָכַלְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר לְשִׁבְעַן שְׁמוֹ שָׁם מַעֲשֵׂר דִּגְנֶךָ תִּירֹשֶׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וּבְכֹרֶת בְּקֶרֶךָ וְצֹאנֶךָ לְמַעַן תִּלְמַד לִירְאָה אֶת־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כָּל־הַיָּמִים". וכן מצאנו תרעומת קשה מאת ה' יתברך, בענין ההתבטלות מן המעשר והתרומה, וכל כיוצא בזה מן הענינים הקשורים לנתינת הצדקה והחסד שחוייב בו האדם. שנאמר (מלאכי פרק ג פסוק ט - יא): "בְּמַאֲרֵה אֲתֶם נְאֻרִים וְאֲתִי אֲתֶם קִבְעִים הַגּוֹי מְלוֹ: הִבִּיאוּ אֶת־כָּל־הַמַּעֲשֵׂר אֶל־בֵּית הָאֱלֹהִים וְיִהְיֶה טָרֶף בְּבֵיתִי וּבְחֻנּוֹנִי נָא בְּזֹאת אֲמַר יְהוָה צְבָאוֹת אִם־לֹא אֶפְתַּח לָכֶם אֶת־אֲרְבוֹת הַשָּׁמַיִם וְהִרִיקְתִּי לָכֶם בְּרֶכֶת עַד־בְּלִיַּדִי: וְנִעַרְתִּי לָכֶם בְּאֵל וְלֹא־יִשְׁחַת לָכֶם אֶת־פְּרִי הָאָדָמָה וְלֹא־תִשְׁמַל לָכֶם הַגֶּפֶן בְּשָׂדֶה אֲמַר יְהוָה צְבָאוֹת". וכתב הרד"ק,

"במארה אתם נארים - מפני העבירות שזכר למעלה כמו שאמר וגם ארותיה, ועוד אתם מוסיפים עון על עון, ואתם קובעים [=גוזלים] אותי ממה שתאספו [לעצמכם], שלא תתנו ממנו תרומה ומעשרות, ותאמרו [על ה' יתברך], "הוא גוזל אותנו המטה, ושולח מארה בתבואה, ואנחנו ניתן לו התרומה והמעשרות"? ומה שאמר "הגוי כלו", יראה כי העבירות הנוכרות למעלה לא היו שוים בהם כולם, אבל בדבר המעשר והתרומה היו שוים כולם לפיכך אמר הגוי כלו". ע"כ.

ומדבריו מבואר, שחלק מעם ישראל היו חוטאים בעבירות מסוימות, אמנם חלק לא היו חוטאים בעבירות מסוימות שהאחרים חוטאים בהם. אבל בענין ההתרשלות מן המעשרות, אמר, "הגוי כלו", כלומר, בדבר זה, כולם היו חוטאים, שלא היו נותנים מעשרות ותרומות כמו שצריך! וקודם לכן נאמר (מלאכי פרק ג פסוק ז - ח): "למימי אבתיכם סרתם מקחי ולא שמרתם שובו אלי ואשובה אליכם אמר יהוה צבאות ואמרתם במה נשוב: היקבע אדם אלהים כי אתם קבעים אתי ואמרתם במה קבענוך המעשר והתרומה". ומה פירוש, "היקבע אדם אלהים"? ופירש רש"י, "המעשר והתרומה - שאתם גוזלים מן הכהנים ומן הלויים היא גזילתי". ע"כ.

כלומר כל מי שמתרשל בעניני המעשרות ונתנית התרומה, ונתנית הממון מרווחיו, אינו גוזל אחרים דווקא, אלא גוזל הוא את ה' יתברך כביכול! ופירוש המילה, "ויקבע" הוא - "גזל"! וכתב הרד"ק, "היקבע - יש בכס דבר אחר שבעבורו ראוי להדבק בכס המארה, אמר, "היקבע אדם אלהים"? כי אתם קובעים אותי - ואמרתם ואם תאמרו במה קבענוך, התשובה המעשר והתרומה, היקבע קובעים קבענוך, ענין גולה ולקחת הדבר בהכרח, וכן קבע אם קובעיהם נפש, וי"ת הירגו גבר קדם דיינא וגומר". ע"כ.

והנה אע"פ שהכתוב דיבר בלשון, "תבואה" וכיוצא בזה. פשוט אצלי הדבר, שדברה תורה כנגד זמן ההווה, שבאותו הזמן היו סוחרים בפירות, ירקות, ותבואת הארץ. ואין זה מפיקע מנתנית ממון שאדם צריך לעשר מן רווחיו. ולפי דעתי זו כמובן אחת מהסיבות שתיקנו סנהדרין גדולה, שאדם חייב להפריש חומש מנכסיו, כפי שנראה בהמשך. ואף נלמד שזו לא גזירה, אלא קבלה איש מפי איש דור אחר דור. והנה בתלמוד אמרו (בבלי שבת קיט): "בעא מיניה רבי מרבי ישמעאל ברבי יוסי: עשירים שבארץ ישראל במה הן זוכין? אמר לו: בשביל שמעשרין, שנאמר עשר תעשר - עשר בשביל שתתעשר". ומהיכן למדו שמעשר נתון לאדם עושר? מתוך המילה עצמה, שמילת "עשיר", אלו אותיות "מעשר", וכאילו כתוב כך, "עשר תעשיר", אתה רוצה להיות עשיר? תתן מעשרותיך כדת וכדין יעשה.

"דעת הרמב"ם - חובה לתת חומש מן הרווחים"

נאמר במשנה (משנה מסכת פאה פרק א משנה א): "אלו דברים שאין להם שיעור: הפאה, והבכורים, והראיון, וגמילות חסדים, ותלמוד תורה. אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא כיבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום בין אדם

לחבירו ותלמוד תורה כנגד כולם". ע"כ. וכבר אמרו רבותינו בתלמוד (בבלי סנהדרין צח:): "שאלו תלמידיו את רבי אלעזר: מה יעשה אדם וינצל מחבלו של משיח? – יעסוק בתורה ובגמילות חסדים". וכעת עומדת השאלה, האם יש תקציב וגבול לגמילות חסדים? ועל זה כתב רבינו הטהור הרמב"ם בפירוש המשנה (פאה א' א') " ... וגמילות חסדים ... והוא שם נופל על שני סוגים מהצדקות:

(א) האחד, הוא השתתפות האדם עם ישראל בממונו. כגון הצדקה ופדיון שבויים. [כלומר, גמילות חסדים שבתורה ובדברי חז"ל, זה ענין השתתפות בכסף, או בפדיון שבויים, וכל כיוצא בו מן העזרה לבני אדם בדברים חומריים שאינם שייכים לגופו של אדם ואיבריו].

(ב) והשני, השתתפות האדם עם ישראל בגופו, כגון ניהום אברים, ולווית מתים, ושמתת חתנים, ודומיהם. [אלו שני סוגי גמילות חסדים שיש בעולם. האחד דברים שהם לא גופו שעוזר בהם לאחרים. והשני הם דברים הקשורים לגופו, כגון שעוזר עם ידיו ורגליו לאחרים וכו']. ואמרו כאן [במשנה], "שגמילות חסדים אין לה שיעור", רוצה לומר, [דווקא] בהשתתפות האדם בגופו. [כלומר, הרמב"ם כתב דבר זה, על מנת שלא יחשוב האדם, שמה שאמרו בעלי המשנה והקבלה היחידה למשה מסיני, "אין לה שיעור", שיעטרך האדם להביא כל ממונו לחבירו חלילה, ויהיה זה בכלל גמילות החסדים שבמשנה. אומר הרמב"ם מסביר ומזהיר, שדווקא בגמילות חסדים הבאה מתוך עזרה בגוף האדם, שעוזר בידיו וברגליו וכו', בזה אין שיעור לסך היכולת והתקציב, כלומר שלא נתנו שיעור לזמן שצריך האדם לעזור בגופו לחבירו, אלא דבר זה אין לו שיעור, ועושה כמה שיכול, בין מעט בין רב].

אבל השתתפותו בממונו [אע"פ שהוא חובה על האדם לתת ולהפריש מן רווחיו, הנה ודאי כין יש לו גבול, [ומה גבולו?]] הוא חמישית ממנו [=20 אחוז מכלל נכסיו וקניניו]. ואינו חייב לתת יותר מחמישית ממנו [=משמע מתוך דברי רבינו, שחובה עליו לתת חומש מתוך ריווחיו. שכתב "ואינו חייב", ואם היה דעתו שאין חובה, היה לו לומר, "ואינו צריך"], אלא אם עשה כן במדת חסידות [ורוצה לתת יותר מחומש, יכול הוא לתת]. ואמרו, "נמנו [גזרו סנהדרין גדולה] ב[מקום הנקרא] "אושא", "להיות אדם [=שחובה על האדם] מפריש חומש נכסיו למצוה".

וביאור השאלה הזו אצלי כך, אם ראה האדם שבויים, הרי הוטל עליו לפדותם, כמו שצוה ה'; או [שראה בני אדם] רעבים, או [שראה אנשים] ערומים, הרי הוטל עליו [מן התורה] להאכילם ולבסותם, כמו שאמר ה'; "די מחסורו אשר יחסר לו", כלומר ש[מצווה האדם על ידי הבורא יתברך, ש]ישלים לו כל מה שחסר לו, והרי הוא חייב להשלים להם כל מחסורם, כל זמן שמחסורם או צורך פדיונם, הוא פחות מחומש ממנו או חמישיתו. [כלומר, כל מה שחייב ה' יתברך את האדם לעזור לעניים ולאנשים הזקוקים לכך, זה דווקא כאשר מה שהם זקוקים לו, לא עובר חומש מנכסיו או מקניניו של האדם העוזר]. אבל אם הם צריכים יותר מחומש ממנו, נתן החומש בלבד ומסתלק, [אפילו אם הם צריכים יותר], ואין עליו חטא בהמנעו מהשלים [להם] כל מה שהם צריכים, כיון שהוא יותר מהחומש. [כל זה מדובר

כאשר יש לו נכסים או ממון נוזל שכבר הפריש ממנו מעשרות קודם לכן]. * אבל אם לא יודמן לו שום דבר מכל מה שאמרנו [=כלומר, אם לא מזדמן לו עניים שבאים לבקש ממנו ממון, או שלא נודמן לו לפדות שבויים וכיוצא בזה מן החסד הנזכה, אין הוא פטור מלהפריש ממון מעצמו, אלא] מפריש את החומש מכל הכנסותיו [=כלומר, שהאדם מצווה להפריש עשרים אחוז מכל ריווח שיבוא לו בכל דרך שהיא, אלא ש]לא [מפריש] מן הקרן [שהשקיע, או שיש לו כעת]. ומוציאו [כל] דבר [הקשור לעניני] מצוה [וחסד]. ופירוש "קרן", העיקר [=ההשקעה]. ו-"פירותיהן", הרווחים [=היוצאים מן ההשקעה, או כל סוג של ריווח שהרוויח מכל דבר בעולם]*. * ע"כ דבריו של רבינו.

"את התורה לא לומדים ולא מקיימים ללא תורה שבעל פה!"

והנה עם מה שכתבנו במוסגר בדעת הרמב"ם, ודאי כי דבריו ברורים מאוד, ושפתיו ברור מללו. אלא שלפני שנבאר עוד את דבריו, צריכים אנו למצוא מקור לדברים אשר כתב. שכן לא ראינו שהתורה ציוותה בפירוש על הפרשת חומש מן הנכסים או מן קנינים, או מן הממון שמרוויח האדם. אלא שאת התורה שבכתב לא למדים ולומדים רק ממה שכתוב, מכיון שאנו קיבלנו שני תורות במעמד הר סיני, "תורה שבכתב" – "תורה שבעל פה".

וכבר בפתיחה לספר משנה תורה של רבינו הטהור, רואה הוא לפתוח את ספרו בהקדמה ארוכה ונפלאה, אשר מקנה לעם היהודי אוצר גדול בידיעת מסורת התורה שבעל פה. ואלו הם דבריו: "אז לא אבוש בהביטי אל כל מצותיך. כל המצות [הכתובות בתורה שבכתב], שניתנו לו למשה בסיני, [כולם] בפירושן ניתנו. שנאמר (שמות פרק כד פסוק יב פרשת משפטים): "וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה, עֲלֵה אֵלַי הַהָרָה, וְהִיִּחֶשְׁבֶנְךָ, וְאֶתְנֶה לְךָ אֶת־לֶחֶם הָאֶבֶן, וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוֹת אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתֶם". (ומה שאמר ה' יתברך למשה רבינו) "תורה", זו תורה שבכתב. [ומה שאמר] "והמצוה" זו פירושה [שקיבל משה רבינו במעמד הר סיני, את פירוש המצות בעל פה ולא בככתב. ועיקר הראיה על אמיתות דבר זה, הוא מזה שאמר ה' יתברך למשה, "התורה והמצוה", שמשמע מכך כי שני דברים נפרדים הם. שאם לא כן היה לו לרשום, "מצות התורה". אלא מתוך שאמר, "התורה", ואמר, "והמצוה", למדים אנו שיש תורה שבכתב, ויש תורה שבעל פה, שהיא פירוש התורה שבכתב]. וצונו לעשות [את מה שכתוב באותה] התורה [שבכתב, רק] על פי המצוה. ומצוה זו היא הנקראת תורה שבעל פה. כל התורה [=כולה ממש, מאות ב' של בראשית עד האות למד של המילה ישראל]. כתבה משה רבינו קודם שימות בכתב ידו. ונתן ספר [תורה] לכל שבט ושבט. וספר [תורה] אחד נתנהו בארון לעה. שנאמר (דברים פרק לא פסוק כו פרשת וילך): "לָקַח אֶת סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה וְשָׂמְתָם אֹתוֹ מִצַּד אֲרוֹן בְּרִית יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְהָיָה שֵׁם בְּךָ לְעֵד".

"והמצוה, שהיא פירוש התורה [שבכתב], לא כתבה [משה רבינו], אלא צוה בה [=לימד את פירוש התורה כולה] לזקנים וליהושע, ולשאר כל ישראל. שנאמר (דברים פרק יג פסוק א פרשת ראה): "אֶת כָּל־הַדְּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם אֹתוֹ תִשְׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת לֹא־תִסַּף עָלָיו וְלֹא תִגְרַע מִמֶּנּוּ". ומפני זה [=כלומר, מפני שלא נכתבו בככתב פירוש אותם המצות שבתורה, לכן]

נקראת "תורה שבעל פה". ע"כ.הא למדת, שאי אפשר ללמוד ולקיים את התורה שבכתב ללא מסורת מסודרת איש מפי איש, וכל שיש שבר באמצע ונקטע הדבר, לא נקראת מסורת. וגם הנוצרים או המוסלמים אומרים שתורתם אמת! וכיצד נכחיש דבריהם? מצד המסורת היחידה איש מפי איש עד משה רבינו. ולכן המסורת שלנו הידועה באומה היהודית, היא מזמן משה רבינו עד רבינא ורב אשי אשר חתמו את שני התלמודים הבבלי והירושלמי. ולכן אף שכתוב בפשט התורה, שאדם צריך לעשר ולהפריש רק מן התבואה, עם כל זה, ישנה מסורת מסודרת ותקנות מפורשות שקיבל משה רבינו, אשר נקראים, "תורה שבעל פה". והעבירים הלאה לדורות הבאים.

"תקנת סנהדרין גדולה באושא - וחשיבות גזירות הסנהדרין"

והנה לפני שנבאר הדברים של הרמב"ם הזוכרים למעלה, ראשית כל עלינו לדעת ולהקדים, שתקנה זו שתיקנו לתת חומש מן הנכסים, רווחים, קנינים של האדם. נתקנה על ידי הסנהדרין הגדולה. והיכן נתקנה תקנה זו? במקום הנקרא "אושא". ומה הם תקנות "אושא"? הן תקנות שתיקנה הסנהדרין בעיר אושא, אחרי שגלתה מירושלים בעקבות חורבן בית המקדש השני ושינתה את מיקומה מספר פעמים. לפי האמור בתלמוד, ראש הסנהדרין בתקופת אושא היה ככל הנראה רבי ישמעאל.

והנה על מנת להבין את חשיבות הסנהדרין הגדולה ואת גודל תקנתם, ואת המשמעת שצריך לשמוע לדבריהם. נביא כאן מה שכתב רבינו הטהור (הקדמה ליד החזקה לרמב"ם): " ... כל אלו החכמים הזוכרים, הם גדולי הדורות. מהם ראשי ישיבות, ומהם ראשי גליות, ומהם סנהדרי גדולה. ועמהם בכל דור ודור אלפים ורבבות ששמעו מהם ועמהם. רבינא ורב אשי הם סוף חכמי הגמרא. ורב אשי הוא שחיבר הגמרא הבבליית בארץ שנער אחר שחיבר ר' יוחנן הגמרא ירושלמית בכמו מאה שנה.

וענין שני הגמרות, הוא פירוש דברי המשניות וביאור עמקותיה ודברים שנתחדשו בכל בית דין ובית דין מימות רבינו הקדוש ועד חיבור הגמרא. ומשני הגמרות ומן התוספתות ומספרא וספרי (ומן התוספות) מכולם יתבאר האסור והמותר הטמא והטהור החיוב והפטור הפסול והכשר, כמו שהעתיקו איש מפי איש מפי משה רבינו מסיני.

גם יתבאר מהם דברים שגזרו חכמים ונביאים שבכל דור ודור לעשות סייג לתורה כמו ששמעו ממושה בפירוש. שנאמר ושמרתם את משמרת עשו משמרת למשמרתי. וכן יתבאר מהם המנהגות והתקנות שהתקינו או שנהגו בכל דור ודור, כמו שראו בית דין של אותו הדור. לפי שאסור לסור מהם, שנאמר, "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל".

וכן משפטים ודינים מופלאים שלא קיבלום ממושה, ודנו בהם בית דין של אותו הדור במדות שהתורה נדרשת בהן. ופסקו אותם הזקנים וגמרו שהדין כך הוא. הכל חיבר רב אשי בגמרא מימות משה ועד ימיו. וחברו חכמי המשנה חיבורים אחרים לפרש דברי התורה. רבי

הושעיא תלמידו של רבינו הקדוש חיבר ביאור ספר בראשית. ורבי ישמעאל פירש מאלה שמות עד סוף התורה והוא הנקרא מכילתא. וכן ר' עקיבא חיבר מכילתא. וחכמים אחרים אחריהם חיברו מדרשות. והכל חובר קודם הגמרא הבבליית". ע"כ.

נמצא שכאשר סנהדרין גדולה תיקנו דבר מה, זה כמו מצוה מן התורה ממש. שכן, או שקיבלו דבריהם במסורה, או שגזרו בן על פי חוקות התורה. ולכן כאשר גזרו חז"ל הטעויות ראשי הסנהדרין, על האדם שצריך הוא להפריש מנכסיו ריווחיו שיעור "חומש", הרי שחובה על האדם לעשות כן, ואסור לו להתרשל מכך לעולם.

מהיכן נלמד החובה להפריש חומש מכל ריווחיו

והנה אמרו בתלמוד (בבלי כתובות נ.): "אמר רבי אילעא: באושא התקינו [סנהדרין גדולה], שהמבזבז נכסיו לצדקה – אל יבזבז יותר מחומש מנכסיו. תניא נמי הכי: המבזבז מנכסיו לצדקה – אל יבזבז יותר מחומש, שמא יצטרך לבריות. ומעשה באחד שבקש לבזבז יותר מחומש, ולא הניח לו חבירו. ומיהו אותו חבר? "רבי ישכב". ואמרי לה, שרבי ישכב ביקש לבזבז יותר מחומש, ולא הניחו חבירו. ומנו – רבי עקיבא. אמר רב נחמן, ואיתימא רב אחא בר יעקב: מאי קרא? מנין אנו למדים מהמקרא דבר זה? דכתיב: "וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך". ושני עישורים ["עשר אעשרנו"] – הרי הם חומש. משמע שלא יבזבז יותר". ע"כ.

ומבואר מכאן לכאורה, כי אין חיוב גורף לתת מעשרות מכספו או כל ריווח שיבוא לאדם כל חודש! שאמרו, "המבזבז", כלומר אם רוצה כבר לתת, לא יתן יותר מעשרים אחוז.

ברם כבר מצאנו פסוקים מפורשים הרומזים על הפרשת ממון האדם מריווחיו או נכסיו. שכן אמר (תהלים פרק קיב פסוק ט): "פִּזְרוּ נַתָּן לְאֲבִינִים צְדָקְתוֹ עֲמַדַּת לְעַד קִרְנוֹ תִרְוִם בְּכָבוֹד". וכן אמר שלמה המלך (משלי פרק ג פסוק ט): "כִּבְדֵּךְ אֶת־יְהוָה מֵהוֹנֵךְ וּמֵרֵאשִׁית כָּל־תְּבוּאֹתֶיךָ: וְיִמְלֵךְ אֹתְךָ אֱסֻמָּךְ שֶׁבַע וְתִירוֹשׁ יִקְבֶּיךָ וּפְרִצוֹ". והנה לא אמר, "כבד את ה' מראשית כל תבואתך"... אלא אמר, "מהונך" והוסיף ואמר, "מראשית כל תבואתך". משמע שצריך להפריש ויש חובה גם מן ריווח של ממון.

ובאמת שפשוט אצלי הדבר שזו היתה כוונת התורה. כי דברה תורה בלשון הווה ובדרך המסחה שהריווח אצלם כל עיקר היה בתבואה ובנכסים וכיוצא בזה. ופחות היו מתעסקים בענין הממון. ולאמיתו של דבר, מה שכתוב בתלמוד בבלי, למרות שעל פניו נראה כי אין בדברי הבבלי חיוב על נתינת חומש מנכסיו. ואם כן תעלה קושיה חזקה מאוד על רבינו הטהור, כיצד פסק בלשונו ובקולמוסו בפירושו המשנה החשוב, שיש חובה לתת חומש מן הרווחים? והאם רבינו חלילה וחס המציא דין זה מעצמו? האם יעלה על הדעת כי רבינו יגזור דבר זה על הציבור מדרעתו?

אלא אם כן נאמר שרבינו הבין מתוך דברי התלמוד בבלי, שהתלמוד בבלי בא רק לתת

גדר לאדם, שאע"פ שהוא מחוייב לתת חומש, בכל זאת לא יתן יותר מחומש. וכיצד אני יודע זאת? מתוך שכתב רבינו כך: "אבל השתתפותו בממונו, יש לו גבול, והוא חמישית ממנו, ואינו חייב לתת יותר מחמישית ממנו [=משמע מתוך דברי רבינו, שחובה עליו לתת חומש מתוך ריווחיו], אלא אם עשה כן במדת חסידות [ורוצה לתת יותר מחומש, יכול הוא לתת]. ואמרו, 'נמנו [גזרו סנהדרין גדולה] ב[מקום הנקרא] 'אושא', 'להיות אדם [שחובה על האדם] מפריש חומש נכסיו למצוה". ע"כ.

והנה רבינו הטהור לא כתב "אל יבזבו", אלא נקט לשון אחר, "להיות אדם מפריש חומש נכסיו למצוה", משמע שחובה על האדם להפריש חומש מנכסיו וריווחיו! ומהיכן מקורו זה של רבינו? הנה מצאתי בתלמוד ירושלמי שהיה קודם לתלמוד בבלי במאה שנה, שאמרו כך (מסכת כתובות פרק ד הלכה ח): "אמרין רבי יודה בן חנינה הוה רבי שמעון בן לקיש בשם ר' יודה בן חנינה נמנו באושא שיהא אדם מפריש חומש מנכסיו למצות. עד איכן ר' ירמיה ורבי אבא בר כהנא חד אמר כדי תרומה ותרומת מעשר וחרנה אמר כבוד את יי' מהונך כמראשית כל תבואתך רבי גמליאל בר אניא בעא קומי ר' מנא מה חומש בכל שנה גר"ש כהילכתא קדמייתא דפיאה ולא מות אלא שלא ימות לעתיד לבוא". ע"כ.

ומבואר מתוך דברי התלמוד הללו, שגורן־קיבלו איש מפי שיש איש סנהדרין גדולה, שחובה על האדם לעשר משווי נכסיו פעם אחת בחייו חומש גמור. ומהשנים הבאות והלאה, מעשר "חומש" רק מן הרווחים שיש לו בכל צורה שהיא. ואם מרוויח בשנה 100 אלף שקל. חובה עליו לעשר 20 אלף שקל לענינים של מצוות. והפרשה זו, אינה דווקא לעניים, אלא כל דבר שהוא נכלל בגדר "מצוה", יכול הוא להחשיב את הדבר כהפרשה מן החיוב עליו שהוא החומש הגמור. וכנראה רבינו הטהור הרמב"ם הבין בפשטות, שהתלמוד בבלי לא בא כלל לחלוק על התלמוד ירושלמי, אלא רק הוסיף ואמר, "אל יבזבו". מכיון שהתלמוד ירושלמי לא הגביל את הדבר. ומה שנקטו בלשון "בזבו", משום שיש בדבר הנאה לנותן, ולכן קראו לזה "בזבו".

ולכן מבואר ופשוט למסקנת הדברים:

לפי דעת הרמב"ם, חובה על כל אדם ואדם להפריש מן הרווחים שלו חומש לעניני מצוות. בין לעניים, בין ללומדי תורה שכמוכן עובדים וגם לומדים, כי אם לא, תורתם נעשית קרדום חוצבים, ואסור להתפרנס מן התורה. וכן יכול האדם להפריש מן החומש, לכל דבר של מצוה. וחייב זה של נתינת חומש לפי דעת רבינו, הוא תקנה של חז"ל והם הסנהדרין גדולה, ותקנה זו אין לה ביטול לעולם.

"אין אדם עני מן הצדקה - הניסיון הגדול"

ואע"פ שענין זה הוא דבר קשה בשכל, בכל אופן תדע קורא נעים כי זו אחת המצוות החשובות ביותר, ובעלת הניסיון הגדולה ביותר שיש לאדם בעולמו. כמו שכתב רבינו בחיי

בן פקודה החכם השלם בספרו חובות הלבבות (שער הבטחון פרק ד'): "ויש שמנהיג הבורא טרפי רבים מבני אדם [כלומר, שמפרנס את בני אדם רבים], על יד איש אחד מהם [=כלומר שה' יתברך ממנה אדם אחד להיות אחראי לתת להמון בני אדם את פרנסתם, ועשה את זה הבורא על מנת], להבחין בזה עבודתו לאלהים מהמרותו, וישים את זה מן הסיבות החזקות שבסיבות הנסיון וההסתה לו. [כלומר, ניסיון זה הוא אחד מהניסיונות הקשים ביותר שיש לאדם, כאשר הוא אדם עשיר ואמיד, ובעצם הוא מחזיק המון משפחות ותורם להם כסף מהונו, ונתן לו הבורא יתברך להיות אחראי על ניהול חייהם של המון משפחות. ובוחר אותו הבורא יתברך האם הוא עושה עבודתו נאמנה או לא.

ומהם, האם הוא מתגאה עליהם, האם הוא מקביץ הממון ואוגר אותו? כל זה הוא ניסיון גדול מאוד מסביר רבינו, וכמשמע מדבריו, שזה הוא אחד מן הניסיונות הגדולים שיש לאדם כאשר יש לו הון ומרוויח בצורה מרשימה]. "ע"ב.

וכתב רבינו הטהור הרמב"ם בעצמו (הלכות מתנות עניים פרק י הלכה א - ו): "חייבין אנו להזהר במצות צדקה יותר מכל מצות עשה, שהצדקה, סימן לצדיק זרע אברהם אבינו, שנאמר, "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו לעשות צדקה", ואין כסא ישראל מתכונן ודת האמת עומדת, אלא בצדקה, שנאמר, "בצדקה תכונני", ואין ישראל נגאלין אלא בצדקה, שנאמר, "ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה".

לעולם אין אדם מעני מן הצדקה ואין דבר רע ולא היוק נגלל בשביל הצדקה, שנאמר, "והיה מעשה הצדקה שלום", כל המרחם מרחמין עליו, שנאמר, "ונתן לך רחמים ורחמך והרבך", וכל מי שהוא אכזרי ואינו מרחם יש לחוש ליחסו, שאין האכזריות מצויה אלא בעכו"ם. שנאמר, "אכזרי המה ולא ירחמו" ... כל המעלים עיניו מן הצדקה הרי זה נקרא בליעל כמו שנקרא עובד עכו"ם בליעל, ובעכו"ם הוא אומר יצאו אנשים בני בליעל וכמעלים עיניו מן הצדקה הוא אומר, "השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל", ונקרא רשע, שנאמר, "ורחמי רשעים אכזרי", ונקרא חוטא, שנאמר, "וקרא עליך אל ה' והיה כך חטא", והקב"ה קרוב לשועת עניים, שנאמר, "שועת עניים אתה תשמע", לפיכך צריך להזהר בצעקתם שהרי ברית כרותה להם, שנאמר, "והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני".

כל הנותן צדקה לעני בסבר פנים רעות ופניו כבושות בקרקע אפילו נתן לו אלף זהובים אבד זכותו והפסידה, אלא נתן לו בסבר פנים יפות ובשמחה ומתאוונן עמו על צרתו שנאמר אם לא בכיתי לקשה יום עגמה נפשי לאביון, ומדבר לו דברי תחנונים ונחומים שנאמר ולב אלמנה ארנין. שאל העני ממך ואין בידך כלום ליתן לו פייסוהו בדברים, ואסור לגעור בעני או להגביה קולו עליו בצעקה, מפני שלבו נשבר ונדכא והרי הוא אומר לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה, ואומר להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים, ואוי למי שהכלים את העני או לו, אלא יהיה לו כ-אב, בין ברחמים, בין בדברים, שנאמר אב אנכי לאביונים. "ע"כ.

"מדוע לא כתב הרמב"ם דין זה במשנה תורה"

והנה אע"פ שהוכחנו וראינו שמדברי רבינו בפירוש המשנה, מבואר יוצא שחייב האדם לתת חומש מריווחיו, בכל זאת השאלה נשאלת, מדוע לא כתב דין זה במשנה תורה? ואם תאמר מפני שעיקר דין זה הובא בתלמוד ירושלמי, אינו תירוץ מספיק טוב, שכן הרמב"ם מחזיק ומחשיב מאוד את התלמוד ירושלמי, וניכר הדבר בפסיקתו, ובפירושו וחיוכו לפירוש המשנה, שפסק שצריך האדם לתת חומש מן הרווחים מעצמו לאחרים.

ומה שכתב הרמב"ם במשנה תורה (הלכות מתנות עניים פרק ז הלכה ה): "בא העני ושאל די מחסורו ואין יד הנותן משנת נותן לו כפי השגת ידו וכמה עד חמישית נכסיו מצוה מן המוכח, ואחד מעשרה בנכסיו בינוני, פחות מכאן עין רעה, ולעולם לא ימנע עצמו משלישית השקל בשנה, וכל הנותן פחות מזה לא קיים מצוה, ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה, חייב ליתן צדקה לאחר". עב"ל. והנה רצו מכאן כמה להקשות עלי ולומר, שהנה מוכח שאין חיוב לתת חומש מכל רווחיו, אלא חומש, זו רק מצוה מן המוכח בלבד!

והנה לצערי הרב לא הבינו את דברי רבינו כאן. שכאן רבינו מדבר באדם שיש לו נכסים עומדים שכבר נתן מן אותם נכסים חומש, ואין מדובר כאן על רווחים שמרוויח באופן קבוע וגורף, ועל זה מדבר רבינו בהלכה זו, ובמקרה כזה שאין לאדם רווחים קבועים, אם בא אדם לעני ושאל די מחסורו, נותן לו עד חמישית "נכסיו", ונקט דווקא, "נכסיו", שהוא מן הקרן ולא מן הרווחים. ולכן לא נקט, "רווחיו".

רצוני לומר, שכל זה העניין המבואר כאן במתנות עניים, לא מדובר בהפרשה מן ההכנסות הקבועות והרווחים שיש לאדם, שזה פשוט שחובה עליו לתת חומש מכספו שהרוויח. אלא כאן מדבר הרמב"ם בהפרשה מן הנכסים העומדים לאדם. ופשוט שכך כוונתו, מכיון שכבר העלה בפירוש המשנה שחובה על האדם להפריש חומש מכל רווחיו שנה בשנה. ואוי לו לאדם, אם יצטרך לחכות שעניים יבואו ויבקשו ממנו דבר. אלא צריך הוא להקדים וללכת למי שצריך לכך, ולעשות חסד בממונו! שכן זו תקנת הסנהדרין! ומי יערב ליבו לחלוק עליהם? שכל קבלתם איש מפיש איש עד משה רבינו!

והנה אני מצאתי קצת מקור הרומז על דבר זה, במשנה תורה, לענין החיוב שדיבר עליו הרמב"ם בפירוש המשנה. שכתב רבינו (רמב"ם הלכות ערביין וחרמין פרק ח הלכה יג): "לעולם לא יקדיש אדם ולא יחרים כל נכסיו, והעושה כן עובר על דעת הכתוב, שהרי הוא אומר, "מכל אשר לו", ולא כל אשר לו, כמו שבארו חכמים, ואין זו חסידות, אלא שטות שהרי הוא מאבד כל ממונו ויצטרך לבריות, ואין מרחמין עליו, ובוזה וכיוצא בו אמרו חכמים חסיד שוטה מכלל מבלי עולם.

אלא כל המפזר ממונו במצוות [כפי תקנת חז"ל שתקנו סנהדרין גדולה באושא], אל יפזר יותר מחומש, ויהיה כמו שצונו נביאים מכלכל דבריו במשפט בין בדברי תורה בין בדברי

עולם, אפילו בקרבנות שאדם חייב בהן, הרי חסה תורה על הממון, ואמרה שיביא כפי מסת ידו, קל וחומר לדברים שלא נתחייב בהן אלא מחמת נדרו, שלא ינדור אלא כראוי לו, שנאמר "איש כמתנת ידו בכרכת ה' אלהיך אשר נתן לך". ע"כ.

והנה שני דברים מבוארים מתוך דבריו:

(א) הקדשת נכסיו בנדר. – בזה הענין נתחייב האדם בדבר, רק מחמת נדרו בלבד. ולכן לא ידור לתת כל נכסיו, אלא נותן חומש.

(ב) כל המפזר ממונו במצוות, אל יתן יותר מחומש. שלא יצטרך לבריות. ומשמע שיש חיוב לתת עד חומש מהממון אשר לו. בכל אופן, גם אם נאמר שרבינו לא הביא את ענין חיוב הפרשת החומש במשנה תורה, על זה נאמר, "דברי תורה עניים במקום אחד, ועשירים במקום אחר".

ודבר ידוע ופשוט לכל המכיר ויודע את משנת רבינו הטהור. שיש המון דברים הכתובים בפירוש המשנה, שלא כתבם רבינו במשנה תורה. אבל המשקל של שניהם הוא משקל גדול מאוד. והנה, יודע אני שיאמרו הקוראים, שאולי חזר בו הרמב"ם ממה שכתב בפירוש המשנה. אף שכבר הוכחתי שזה לא נכון, ומה שכתב בהלכות מתנות עניים, אין קשר כלל למה שכתב בפירוש המשנה לענין הפרשה מן הרווחים.

אמנם אני אענה להם שדבר זה לא יתכן. מכיון שרבינו בתחילת ימיו כשהיה צעיר, כתב את פירוש המשנה כמה שנים רצופות. ולאחר מכן כתב את משנה תורה, וסיים לכותבו בגיל 42. ולאחר מכן חזר והגיה שוב את פירוש המשנה פעם שנית כמו שביאר הסיבה באגרותיו. ולאחר מכן לקראת סוף ימיו כתב את ספרו הגדול, "מורה הנבוכים". והנה לי יש עדות, שחזר רבינו כמה שנים לפני פטירתו, והגיה שוב את כל מה שכתב בפירוש המשנה אשר לו.

ומהיכן ראיתי? הנה כתב רבינו בפירוש המשנה (פירוש המשנה לרמב"ם מסכת סנהדרין פרק י משנה א): "וזה שתראה שאני סובב סביב ענין קדמות העולם לפי דעת הפילוסופים הוא כדי שיהא המופת מוחלט על מציאותו יתעלה כמו שביארתי ובררתי במורה". עכ"ל. והנה מוכח ומבורר מכאן, שרבינו לפני פטירתו הגיה את פירוש המשנה ועבר עליו והוסיף דברים. שדבר ברור הוא שספר מורה הנבוכים נכתב לקראת סוף ימיו של הרמב"ם! ואם הזכירו בפירוש המשנה, ודאי כי עבר על פירוש המשנה לאחר שכתב את המורה נבוכים.

ולכן תמצא שבהלכות יסודי התורה, כאשר ביאר מה הוא ענין, "מעשה מרכבה", לא כתב שחלק ממעשה מרכבה, הוא כל הענינים הקורים את האדם אחר המוות, שאסור לדרוש בהם כרבים ולא לכותבם בספר, אלא כל אדם שהבין דבר זה מדעתו, חייב להשאיר זאת לעצמו. ואם רוצה ללמד לאחרים, מלמד את זה הדבר בראשי פרקים בלבד רק לחכם יחיד המבין מדעתו. כמו שכבר ביארנו לאורך ולרוחב בענין זה של מעשה מרכבה.

אלא שבפירוש המשנה כתב מפורש, שחלק ממעשה מרכבה הוא הדרישה והחקירה מה קורה לאדם לאחר פטירתו. שזה הוא איסור חמור ועבירה על חוקות התורה, כל מי שכתב, דיבה, דרש בדברים אלו ברבים. ומכאן אחת מן הראיות שודאי ספר שנקרא, "זוהר", לא כתבו רשב"י או אחד מן התנאים. אלא הוא ספר מאוחר מאוד והמצאה גמורה. שכן ענין זה נכלל בענין מעשה מרכבה שאין דורשין בו ברבים. והנה מקור הדברים (פירוש המשנה לרמב"ם מסכת חגיגה פרק ב משנה א): "וכוונתם במעשה מרכבה המדע האלהי והוא הדבור על כללות המציאות ועל מציאות הבורא ודעתו ותארו וחיוב הנמצאים ממנו והמלאכים והנפש והשכל הדבק באדם ומה שאחרי המות". עכ"ל.

אמנם במשנה תורה לא כתב כן. וכי נאמר שהרמב"ם חזר בו? שטות לומר כן! אלא דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר. וכבר כתבנו בענין מעשה מרכבה, שהדברים שהביא הרמב"ם הם רק חלק מן העיקרים במעשה מרכבה, ולא הביאם כולם. ויש עוד המון דוגמאות לכך. ולפיכך פשוט אצלי הדבר, שרבינו אינו חזר בעצמו במשנה תורה ממה שכתב בפירוש המשנה.

וחובה על כל אדם ואדם לתת חומש מכספו, מכל ריווחיו אשר מרוויח בכל ענין וענין. ואין אדם מעני מן הצדקה. וכוודאי לי כי יראה ברכה והצלחה בכל מעשה ידיו.

"דעת ר"י קורקס בדעתו של הרמב"ם"

והנה לפני סיום המאמר נתתי אל ליבי לחקור מעט, כיצד הבינו המפרשים את דברי רבינו, והאם הוקשה להם הקושיות אשר הוקשו לי. ואני כמוצא שלל רב, ראיתי שכיוונתי לאמת הברורה. שכתב ר"י קורקס (הלכות מתנות עניים פרק ז הלכה ה): "... באושא התקינו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש, ונלמד מיעקב, דכתיב ביה, "עשר אעשרנו לך", שני עשורים, הרי כאן חומש, ובעשורים שוים מיירי, מדכתיב, "אעשרנו", ולא כתיב, "אעשר". ושם נתבאר, שזהו בחייו, אבל לאחר מותו עד פלגא. ולא ידעתי למה השמיט זה רבינו.

ובירושלמי פ"ק דפאה הזכירו תקנה זו בלשון אחרת, "באושא התקינו שיהא אדם מפריש חומש מנכסיו למצות", והקשו על זה, שאם הפירוש הוא בכל שנה א"כ בחמש שנים יוצא כל ממונו ותירצו בתחלה נותן חומש הקרן מכאן ואילך חומש הריוח". ורבינו ב[פירוש ה] משנה פ"ק דפאה כתב תקנה זו ופירש עליה ז"ל "... אבל אם לא נודמן לו דבר מאשר זכרנו יוציא החומש מן הריוח ולא מן הקרן ויתנהו בצרכי מצוות. עכ"ל. וזהו שכתב כאן רבינו, "בא עני ושאל וכולי עד חמישית נכסיו וכו'", משמע דקרן קאמר! [=כמו שכתבתי למעלה. שכל הלכות מתנות עניים מדבר רק לענין הקרן, ולא לענין הרווחים!], וכשבא עני ושאל! כאשר כתב במשנה.

אלא שלא פירש הרמב"ם כאן במשנה תורה, באם לא בא עני, מוציא חומש השכר ומניחו. וגם לא חילק בין בפעם ראשונה, לפעם שנייה אם צריך להפריש שוב משווי נכסיו, כדברי

הירושלמי. וצריך עיון למה! ובסוף הלכות ערכין וחרמין, כתב, "המפור ממונו במצות אל יפור יותר מחומש", נראה דאף אם לא בא עני ושאל, שייך דין חומש [=כפתור ופרח למה שכתבנו למעלה]. ונראה שדעת רבינו, דכשבא עני ושאל, חייב לתת לו די מחסורו עד חומש, ואם בא עני אחר חומש מהנשאר וכן לעולם וזהו הדין שכתב כאן.

אבל "מפור במצות", חייב לפור חומש פעם אחת לבר [מן הנכסים], שאם אתה אומר ככל שנה קשיא כדברי הירושלמי דבחמש שנים נמצא נותן כל ממונו והיינו ההיא דסוף הלכות ערכין וחרמין והיינו ההיא דירושלמי דמיירי בשאין שם עני אלא שמפריש למצות דהיינו כשיבואו עניים ויצטרכו מעט או למצוות אחרות כאשר אמרו שיהיה אדם מפריש וכו' ולא אמרו נותן אדם. וממילא אתה למד שאם הרויח עוד יפריש חומש הרויח דודאי לא יספיק חומש מה שהיה בו בתחילה למה שהרויח אחר כך והרי חזר זה מכלל נכסיו וזה נכלל במה שכתב בהלכות ערכין המפור ממונו וכו' אל יפור יותר מחומש.

דאם זה היו לו ק' זוז והוציא עשרים ואח"כ הרויח עוד ק' ודאי כי יכול לבזבז עוד עשרים וממילא שמעינן לה כי לא יפור זה חומש ממונו דהיינו זה שהרויח, ועל זה סמך רבינו שלא פירש. ואעפ"י שביירושלמי הוצרכו לפרש כן, כי היכי דלא נטעי דחומש בכל שנה קאמר, אפשר דרבינו לא חשש לפרשו, שכיון שכתב סתם, "המפור ממונו במצות אל יפור יותר וכו'", מסתמא דלעולם בכל ימי חייו קאמר שלא יפריש האדם לפור במצוות יותר מהחומש שלו. והיינו בתחלה מהקרן. ו[אמנם] כל מה שירויח יפריש חומשו, ומסתמא מכל מה שיכנס בידו יפריש חומש כאשר נתבאר והוא יחוש לעצמו.

שהרי בתלמוד הביאו תקנה זו בכמה מקומות ולא פירשו דבר, וכל כי האי לא הוה שתיק תלמודא מלברורה דודאי קושיא גלויה היא דלחמש שנים מפסיד כל נכסיו, אלא נראה שהדבר ברור מעצמו אין צורך לבארו ולכך גם רבינו לא חשש לפרשו כנ"ל ביאור כוונת רבינו לחלק בין בא עני ושאל שכתב כאן למפריש למצוות דסוף ערכין שלא יחלוק על הירושלמי גם על מה שכתב הוא במשנה שלא כתב דין הרויח אלא במפריש למצוות כמבואר בלשון שהעתקתי גם שלא יקשה למה לא כתב מה שפירשו בירושלמי דוק ותשכח. ע"כ תוכן דבריו.

ושפתיו ברור מללו, והבנתו זכה להפליא. והמבואר פשוט ביותר. שרבינו לא דיבר כלל מענין "רווחים", אלא הכל מדובר בענין נכסים עומדים, שכאשר בא עני לבקש מן האדם, יתן לו מן הנכסים העומדים עד חומש. ומחוייב הוא בכך. אמנם יותר מזה לא יתן לו. אמנם בענין, "רווחים" שיש לאדם חודש בחודשו או שנה בשנה, חובה עליו לתת חומש מן הרווחים.

וכתב בספר יצחק ירנן (הלכות מתנות עניים פרק ז הלכה ה): "וכתב מהר"ש יפה שגם מימות ר"ג נתקנה תקנה זאת, אלא ששכחה וחזרו ויסדוה באושא, ואינן דברי טעם, דכך היתה הלכה בידם, אינה תקנה, אלא דין תורה, ואפשר הלכה למשה מסיני ומדאורייתא היא, [נקיבלו פירוש על] מקרא, דעשר אעשרנו לך", ואמרינן התקינו, שנשתכחה הלכה זאת

מישראל וחזרו ויסדוה באושא וכו"'. ע"כ. כלומר, לפי דבריו, תקנה זו של חומש מן הרווחים, אינה גזירת חז"ל ונדר. אלא חובה מהתורה שבעל פה שקיבלו דבריהם במסורה. ולכן השתמשו בלשון "התקינו", מכיון שנשכחה הלכה זו מישראל. וחזרו והתקינו אותה והעמידו דין תורה שבעל פה שהיא כתורה שבכתב לענין חשיבות המצוה. וכמו שכתבתי ושיערתי כבר למעלה.

"דעת רבי אליהו גאליפפה על הרמב"ם"

והנה נחתום מאמר זה בדברי ה-"ידי אליהו", שכתב (הלכות ערכין וחרמין פרק ח הלכה ג): "... אלא שרבינו העתיק כאן לשון הברייתא וסמך על דבריו דבהלכות מתנות עניים, ולא ידעתי למה השמיט [הרמב"ם] הא דגרסינן בירושלמי דריש פאה ר' גמליאל בר אינינא בעא קומי רבי מנא א"ל חומש לכל שנה לה' שנים הוא מכלה את הכל א"ל תחלה חומש לקרן מכאן ואילך לשכר ע"כ.

הרי בהדיא דמצוה ליתן בכל שנה חומש ממה שירויח ... והתימה שרבינו בפי' משנה א' דפאה הזכיר חומש הריוח שכתב שם אבל אם לא נודמן לו דבר מאשר זכרנו יוציא החומש מן הריוח ולא מן הקרן ויתנהו בצרכי מצוות. ותמהתי על דבריו שם, דוודאי לפי הירושלמי כתב כן, ומהירושלמי משמע דאפי' נודמן לו ונתן חומש הקרן, לעולם מצוה אח"כ לתת בכל שנה חומש הריוח". והרי לך פשוט הדבר שמה שנוזרו סנהדרין גדולה באושא, היא תקנה איש מפי איש, וחייב לפי דעתו של רבינו הטהור הרמב"ם, שכל אדם יפריש מריווחיו חומש לעניים, לתורה, ולכל עניני המצוות.

ונסיים בדברי רבינו בהקדמתו למשנה (הקדמת הרמב"ם למשנה): "והחלק החמישי - הם הדינים שנעשו בדרך העיון להסדרת הענינים שבין בני אדם, דבר שאין בו הוספה על דברי תורה ולא גרעון, או בענינים שהם מפני תקון העולם בעניני הדת, והם שקוראים אותם חכמים תקנות ומנהגות. ואסור לעבור עליהם בשום פנים הואיל והסכימה עליהם כל האומה, וכבר הזהיר שלמה ע"ה מלעבור עליהם ואמר ופורץ גדר ישכנו נחש, ותקנות אלה רבות מאד נזכרו בתלמוד ובמשנה, מהם בעניני אסור והתר, ומהם בעניני ממונות, ומהם תקנות שתקנו נביאים כגון תקנות משה ויהושע ועזרא כמו שאמרו משה תיקן להם לישראל שיהו שואלים ודורשין הלכות פסח בפסח, ואמרו משה תיקן להם לישראל הון בשעה שירד המן, אבל תקנות יהושע ועזרא רבים הם. ומהם תקנות מיוחסות ליחידים מן החכמים, כגון הלל התקין פרוזבול, התקין ר"ג הזקן, התקין ריב"ז, והרבה בתלמוד התקין ר' פלוני. ומהם תקנות מיוחסות לרבים כאמרם באושא התקינו, או תקנו חכמים, או תקנת חכמים, ורבים כיוצא באלה". ע"כ.

כלומר, מה שהתקינו באושא שחייב אדם לתת עשרים אחוז מרווחיו, אסור לעבור על דבר זה בשום פנים, ופורץ גדר ישכנו נחש!